

שיעורי הלכה ודעת תורה
מרבנו מרן ראש הישיבה שליט"א

בענין

חשש סכנה במרור ובשאר מצוות

חשש הידבקות בחולי ע"י תפלה בציבור

**חשש הידבקות ע"י לימוד התורה,
ובאיסור להיכנס לסכנה**

ניסן ה'תש"פ

חדרה ת"ו

שנת הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בא יום הוי"ה הגדול והנורא לפ"ק

חשש סכנה במרור ובשאר מצוות

א. במתני' (פסחים דף קיד ע"א) הביאו לפניו מטבל בחזרת עד שמגיע לפרפרת הפת. וכתב הרא"ש (סי' כ"ה) בשם הרשב"ם דטיבול ראשון אינו בחרוסת, וכן היה נוהג ר"ת, מדלא הוזכר חרוסת עד טיבול שני דמרור, עיי"ש. והק' הרא"ש דהתינח היכא דאית ליה שאר ירקי לטיבול ראשון, ואלא מתני' דאיירי בדלית ליה שאר ירקי אלא חזרת, א"כ למאי דס"ל לת"ק דטעמא דחרוסת הוא משום קפא, דהיינו ארס שבחזרת, אמאי לא מייטנין חרוסת בהדי חזרת קמא מפני הסכנה. ותיריך ה"ר יונה ז"ל משום דטיבול ראשון אינו לחיוב אלא להכירא בעלמא, ורגילין כל השנה שאוכלין חזרת בלא חרוסת ואינם חוששים לקפא, גם עתה לא חשו חכמים אם יאכלוהו בלא חרוסת כמו שעושים בשאר ימות השנה, אבל טיבול שני שהוא של מצוה הזהירו חכמים שלא יהא בו חשש סכנה, עכ"ל.

ולא נתבאר בדבריו טעם החילוק בין מצוה לרשות, ואמאי במצוה יש לחוש יותר לסכנה מדבר הרשות. ואדרבה, הא לכאורה במקום מצוה איכא שמירה טפי מן הסכנה, וצ"ב.

ובהגדש"פ כנסת ישראל (עמ' קפ"ד) הובא ביאור נאה מהגר"י לנדא זצ"ל בדברי הרא"ש, עפי"ד הלקט יושר (הל' חנוכה) שכ' גבי דינא דמהדרין מן המהדרין בנר חנוכה, וז"ל, בבית הגוי מדליק רק נר אחד ושמש אחד, אע"פ שאין הגוי מקפיד על ב' או ג' נרות, שמא אחת למאה פעמים שתבוא סכנה ממנה, והיה גנאי למצוה, וראיה מחסא בליל פסח שאוכלין עם חרוסת משום קפא, ובכל השנה אוכלין אותו בלא חרוסת, אע"כ כמו שפירשתי, עכ"ל. ומבואר דאף שהחשש הוא רחוק עד שאין לחוש לו בעלמא מצד עצם חשש הסכנה, אך במצוה יש לחוש אף לחשש רחוק כדי שלא תתגנה המצוה בשום אופן.

ובזה ביאר דברי הרא"ש, דדוקא באכילת המרור חששו יותר לסכנת הקפא, אף דהסכנה הוויא צד רחוק מ"מ חששו בזה לגנאי המצוה. משו"ה לטיבול הראשון לא חשו לסכנה משום דאינו גדר מצוה אלא להכירא בעלמא, ולא חששו על גנאי שלו. ועוד אפ"ל, דכיון שטיבול ראשון יכול להתקיים לכתחילה בשאר ירקות, לא יבואו לגנות את דין הכרפס. ומשא"כ במרור דדינו לכתחילה בחזרת אזי אם תארע סכנה תתגנה מצות המרור.

והוסיף ליישב עפ"י את תמיהת המור וקציעה (סי' תעב) דבדין הסיבה מבואר שאין להסב על צד ימין שמא יקדים וכו', והא לא מצינו שהזהירו בשאר אכילות שלא להסב על צד ימין. ולפי"ד הלקט יושר הנ"ל ניחא, דגם בזה הוי חשש רחוק, ורק במקום מצוה חששו לגנאי המצוה.

והנה מדברי הלקט יושר הנ"ל מבואר חידוש טפי, שמכח חשש גנאי הנ"ל אף מבטלים את ההידור בדין הדלקת נר חנוכה. ויתכן דאי"ז משום שחששו לגנאי של ההידור, אלא שאם יקיים את ההידור יכול לבוא לסכנה ואזי תתגנה אף עיקר המצוה.

ב. והנה יל"ע בעיקר דברי הלקט יושר, דאף אם חששו טפי לגנאי המצוה, מ"מ כיון דהוי חשש רחוק עד 'אחת למאה', כלשונו גבי נר חנוכה, הרי בוודאי אין זה 'שכיח היזיקא'. והרי על זה נאמרה ההבטחה בתורה 'ולא יחמוד איש את ארצו', דלעולם לא יארע שום נזק ע"י המצוה, וכדילפינן מינה לכל שלוחי מצוה דאינם נזוקין. ואף במצוה מדרבנן נאמרה הבטחה זו, כמבואר בגמ' פסחים (דף ח), גבי בדיקת חמץ בחורים ובסדקים מפני סכנת עקרב, וא"כ אדרבה במקום מצוה ליכא חשש סכנה כלל, וצ"ע.

ומבואר מהכא דכל ההבטחה דשלוחי מצוה אינם נזוקין, היינו שלא יארע היזק במה שהמצוה מכרחת, אולם אם ישנה אפשרות לעשות המצוה באופן שלא יארע אותו נזק, ככה"ג ליכא להבטחת התורה. ודוקא כגון בבדיקת חמץ שהמצוה מצריכה לבדוק באותם חורים, מובטח הוא שלא יארע מזה לעולם שום נזק. וכמו"כ צ"ל דבכה"ג איירי קרא בעליית כלל ישראל לרגל, שאם באמת היתה אפשרות לשמור על ממונם באיזה אופן, לא נאמרה ע"י ההבטחה ד'לא יחמוד איש את ארצו', משום דאזי אין נחשב דהנזק בא מחמת המצוה אלא מחמת חסרון השמירה, אולם מכיון שכולם עולים לרגל ואין אפשרות לדאוג לשמירה, ככה"ג יחשב שהנזק אירע מחמת המצוה, ועל כך הובטחנו שלא יארע.

וה"נ הכא, מאחר שישנה אפשרות לטבל את המרור בחרוסת ואי"ז סתירה למצוה, א"כ כשאנו מטבל אינו מובטח שלא ינזק, כיון שהמצוה יכולה להתקיים בלא חשש הסכנה. ועל כהאי גוונא חידש הלקט יושר (וכן יתבאר ברא"ש הנ"ל), דאדרבה במקום מצוה חשו טפי, והיינו, דאף שמצד חובת ההשתדלות דעלמא אין האדם צריך לחוש שתארע לו סכנה ע"י אכילת החזרת, דמדיני שמירת הנפש אינו מוזהר להישמר מחשש רחוק של סכנה (כמבואר במסילת ישרים פ"ט דהיכא דלא שכיח היזיקא כלל אין לאדם לחשוש ולהימנע, אף שלא במקום מצוה), אלא שעדיין יש לחוש לצד רחוק שמא נגזר עליו מן השמים שיארע לו סכנה באכילה זו, ולהכי הצריכוהו חכמים לטבל בחרוסת, שבזה אף לא יראה כאילו נזוק ע"י עשיית המצוה, ולא תתגנה המצוה בשום אופן.

ג. ואמנם עדיין צ"ב גבי הדלקת נר חנוכה, דהתם ליכא תקנתא לעשות המצוה באופן שתימנע הסכנה, ולמה ביטלו את ריבוי הנרות מחשש הסכנה, אדרבה נימא דכל כמה שהמצוה מחייבת את הדלקת הנרות שפיר ישנה להבטחה דשלוחי מצוה, ושוב ליכא חשש סכנה כלל, וממילא לא יבוא לידי גנאי למצוה.

וצ"ל בזה חידוש, דההבטחה דשלוחי מצוה אינם נזוקין נאמרה רק על עיקר המצוה עצמה ולא על הידורה, ומה"ט בנר חנוכה דאיירי בדין המהדרין ולא בעיקר דין ההדלקה, בזה לא נאמרה ההבטחה, ושוב יש לחוש בזה שתארו סכנה אחת למאה ותתנגה המצוה וכו"ל. ועיי' בחת"ס (חידושי פסחים דף ח), שדן לענין מצוה בו יותר מבשלוחו, באופן שהסכנה רק כשעושה בעצמו, אם נכלל בהבטחה דשלוחי מצוה אינם נזוקין.^א [ואמנם בדברי הלקט יושר מבואר חידוש טפי, דאיירי בדין המהדרין דנר חנוכה, דבפשוטו הו' טפי מהידור גרידא דשאר מצוות, ויל"ע].

ולפי"ז יתבאר טפי דין הלקט יושר דאוקמוה אעיקר דינא להדליק נר אחד, אף שלכאורה בכה"ג נמי איכא חשש אחד למאה שינוק. ובפשוטו י"ל דמ"מ לא ביטלו עיקר המצוה בשביל חשש גנאי. והשתא א"ש טפי, דבאמת כל כמה שעיקר המצוה מחייבת אזי ליכא לחששא כלל, דע"ז איכא ההבטחה דשלוחי מצוה.

ד. והנה התוס' בסוגיא (שם דף קיד ע"א ד"ה אע"פ), הקשו לת"ק דס"ל שאין חרוסת מצוה, אמאי לא אתי חרוסת דרשות ומבטל חזרת דמצוה. ותני' דכיון דכל עיקר מרור לא ניתקן רק בטיבול בחרוסת משום קפא לא מיקרי בטיבול בכך, עכ"ד. וביאור דבריהם דהטיבול לא נאמר כדינוספ בפנ"ע מדין סכנה גרידא, אלא מלכתחילה נתקנה מצות אכילת המרור ע"י טיבול, ולהכי לא אתי חרוסת ומבטל למצוה. ולפי"ד הרא"ש והלקט"י הנ"ל יתבארו היטב דברי התוס', דהא באמת בעלמא לא חיישינן לסכנה ולא הצריכו טיבול בחרוסת, ורק משום מצות המרור מחוייב לטיבול - כדי שלא תתנגה המצוה, ומה"ט נחשב הטיבול בחרוסת כחלק מהמצוה ואינו מבטלה.^ב

אולם להאמור צ"ע, דא"כ נמצא שאם לא היו מתקנים חכמים לטבול בחרוסת הרי באמת גם לא היה חשש סכנה, מכיון שאז היה הטיבול בגדר רשות וחרוסת דרשות היתה מבטלת מרור דמצוה, ואזי המצוה היתה מחייבת לאכול המרור לבדו, וממילא היתה על כך ההבטחה דשלוחי מצוה אינם נזוקין, ושוב גם לא היה צורך לטבול בחרוסת, דלעולם לא היה נארע שום נזק, וליכא חשש גנאי וכמשנ"ת, וצ"ב.

וצ"ל דאף שגם מצוות דרבנן נכללות בהבטחת התורה דשלוחי מצוה אינם נזוקין, (וכדמוכח בגמ' פסחים הנ"ל גבי בדיקת חמץ), מ"מ מלכתחילה כשישנה אפשרות להעמיד המצוה באופן שלא תהיה בה סכנה בדרך הטבע, העדיפו חז"ל לתקנה באופן זה, ולא להזדקק להבטחה, [ובטעם הדבר י"ל בכמה אופנים, ועיי' להלן בהערה מדברי החיד"א].

ומעתה יתבארו דברי התוס' ביותר, דזה גופא הכרח שלא נאמר דין הטיבול בתורת דין בפנ"ע, משום שאם עיקר הדין היה לאכול מרור גרידא, הרי שוב לא היה בכך סכנה ולא היה מקום לתקנה כלל וכו"ל, ובהכרח שמעיקרא נתקנה המצוה באופן זה שיאכל המרור בטיבול חרוסת, וממילא אף ליכא בזה חסרון דאתי חרוסת ומבטל למרור, וק"ל.

ה. ונראה שזה גם הביאור בדברי הגמ' (דף קט ע"ב), שהקשו גבי תקנת ד' כוסות, היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה, דהא איכא חשש זוגות, עיי"ש. וכן הק' (דף קי ע"א), גבי עשרה כוסות של בית האבל, היכי קיימי רבנן ותקינו מילתא דאתי לידי סכנה. ויל"ע בזה, דלכאורה חששא דזוגות עדיין אינו כשכיח היזיקא - ובפרט למה שמבואר שם בסוגיא דמאן דלא קפיד לא קפדינן בהדיה - ואמאי אינו בכלל ההבטחה דשלוחי מצוה אינם נזוקין.

ולמשנ"ת תתפרש כוונת הגמ' על עיקר תקנת חכמים, אמאי תיקנו באופן זה שיש בו חשש זוגות, דאף שד' כוסות הם כנגד ד' לשונות של גאולה, מ"מ עדיין אין זה מכריח לתקן דווקא באופן זה, והיה שייך שיתקנו כוסות באופן שלא יהיה זוגות. אך באמת אין קושיית הגמ' עלינו האין אנו שותים ד' כוסות והרי יש בזה חשש זוגות, והיינו כהאמור, דלאחר שתיקנו באופן זה, וזו היא המצוה, שוב ליכא סכנה כלל וכו"ל. ואכן דקדקה הגמ' בלשונה להקשות 'היכי מתקני רבנן מידי דאתי בה לידי סכנה', והיינו דאמאי רבנן גופיהו תקנו באופן זה דאיכא חשש זוגות, דהם עצמם היו צריכים להעמיד המצוה שתהיה באופן שאפשר לקיימה בלא סכנה בדרך הטבע.^ג

ו. והנה יש אומרים דכל ההבטחה דשלוחי מצוה אינם נזוקין היא שלא יארע לו נזק בגלל עשיית המצוה, אולם עדיין יתכן שנגזר על האדם - מסיבה אחרת - שינוק, ואזי אפשר שצורת הנזק תהיה שיינוק על ידי עשיית המצוה. ואמנם לדבריהם לא קשה משה"ק לעיל (אות ב') בדברי

א. ועיי' בחת"ס שם שכתב על משה"ק בגמ' גבי סכנת עקרב משלוחי מצוה אינם נזוקין, שהרי אפשר לשכור פועלים במרא וחצינא, וכמש"כ התוס' שם ש"מ בספק חמץ לא הטריוהו חכמים לזה, וא"כ כמה שחש על ממונו, אמאי יכלל בהבטחת שלוחי מצוה אינם נזוקין. (וכמשנ"ת לעיל דבכה"ג שאין המצוה מכרחת להזיק, אי"ז בכלל ההבטחה). ותני' החת"ס דכיון שמצוה בו יותר מבשלוחו, י"ל דסגי בזה להבטחה. עיי"ש בדבריו. ויל"ע לפי מה שמשמע במג"א (סי' תלב סק"ה), שהשוכר ארס לבדוק, לא אמרינן בזה מצוה בו יותר מבשלוחו, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא. ואמנם בפנ"ג (א"א סק"ה), מבואר שלמד בדברי המג"א שאף בשוכר יש מצוה בו יותר מבשלוחו. (ועיי' בזה בתש' דובב משרים ח"א סי' מ"ז). אך עדיין צ"ע דהרי מפורש במג"א הנ"ל דלמצוה בו יותר מבשלוחו סגי בעושה מקצת המצוה בגופו, וא"כ עדיין צ"ע קושיית החת"ס שהרי בודק את כל הבית ורק שוכר פועל לאותו הגל שנפל, ומה הק' בגמ' משלוחי מצוה. ולכאורה מבואר מזה שטירחא יתירה לא נחשבת עדיין כאפשרות שמוציאה מכלל ההבטחה, ובפרט כשלא חייבוהו חכמים לזה. ומש"כ לעיל להוכיח שכשהמצוה לא מחייבת את ההזיק אינו בכלל ההבטחה, הוא דווקא בכה"ג שבנקל יכול להינצל מההזיק באופן אחר. וכמו"כ יל"ע ממעשה דשמואל, שהוכיחו ממנו דבשכיח הויקא ליכא להבטחה, והרי היה יכול לקיים את שליחותו בצניעא, וכמו שלבסוף נאמר לו שיקח עגלת בקר ויובחנה לה' ובתוך כך ימשח את דוד למלך, וא"כ היאך הוכיחו משם דמשום דשכיח הויקא ליכא להבטחה, ולהאמור י"ל שנחשב כטירחא יתירה, ויל"ע, ועיי"ש בפירוש המלבי"ם. ועכ"פ לדינא יל"ע בזה, ועיי' במש"כ להלן הערה יב.

ב. ואמנם עיל"ע בזמן שהיה בית המקדש קיים שמצוות המרור היתה מדאורייתא, אמאי לא אתי חרוסת דרבנן ומבטל למרור דאורייתא, [עיי"ש בר"ן]. ועדיין י"ל דמ"מ תיקנו חכמים והחשיבוהו כחלק מהמצוה דאורייתא, כדי שלא תתנגה המצוה, ויל"ע בזה.

ג. ועיי' בספר פתח עינים (להרח"ד, שם דף קי ע"א) שכ"כ דקושיית הגמ' היתה על עיקר התקנה גופא, דלאחר התקנה העושה מצות חכמים שומר מצוה לא ידע דבר רע, אלא דרבנן לכתחילה לא הו"ל למיסמך אניסא, והיכי מתקני מילתא דאתי לידי סכנה, עיי"ש בדבריו.

הלקט יושר אמאי חששו שיסתכן למאה בעשיית המצוה, דלדידהו שפיר יתכן שייגזר עליו להינזק בלא"ה, ובכה"ג יתכן שיארע לו נזק ע"י עשיית המצוה, ואזי בכה"ג איכא גנאי למצוה.

ז. אכן נראה פשוט וברור שאינו כן, דיסוד הבטחת התורה 'ולא יחמוד איש את ארצו' היא שלא יחשוש האדם לשום נזק ע"י עשיית המצוה, ואינה רק כהבטחה שמעשה המצוה בעצמו לא יזיקו, ושלא ייחשב שמחמת פשיעתו או חוסר השתדלותו וכיוצ"ב אירע הנזק. אלא היא הבטחה מוחלטת שלמעשה לא יקרה ולא ישתלשל שום נזק ע"י המצוה. וכן מוכח מרהיטת הסוגיא דקידושין (דף לט ע"ב), דרבי יעקב חזא מעשה באחד שעלה בסולם להביא גזלות, והוי כיבוד אב ושילוח הקן, ונפל ומת, והק' בגמ' היאך יתכן שאירע כן הא שלוחי מצוה אינם נזוקין, ומוקמינן אוקימתא דהוי סולם רעוע דהו"ל שכיח היוקא, עיי"ש. והנה אם כדבריהם דיתכן שנגזר על האדם מסיבה אחרת ואזי ימות מחמת המצוה, א"כ קושיא מעיקרא ליתא, דמהיכ"ת שמת בגלל המצוה, ושמא נגזר עליו למות בלא"ה, ולכן נפל מן הסולם.

אלא בוודאי ההבטחה היא שלמעשה לא ינזק לעולם בצורת עשיית המצוה, וגם לא בהליכתו לצורך המצוה ולא בחזירתו, כמש"א בסוגיית הגמ' שם. ואף אם בדין שמים מגיע לאדם להינזק, מ"מ הובטח שלא ינזק בצורת עשיית המצוה.⁷

ח. והנה לפמשנ"ת (באות ב') יתיישב מה שהעולם תמהים בכמה אופנים שאירע דניזוקו מחמת המצוה. וכמש"ב דההבטחה היא רק בכה"ג שהמצוה עצמה חייבה לעשות באופן זה, אולם כאשר היה יכול לקיים המצוה באופן שלא יהיה עי"ז נזק, בכה"ג ליכא להבטחת התורה.⁸

וכמו"כ למשנ"ת בדברי הלקט יושר נמצא דהבטחת התורה נאמרה רק על עיקרי המצוות עצמן, ולא על דיני ההידור, וכ"ש שלא נאמרה ההבטחה על קיום 'עניינים' שונים, אלא על מצוות ממש. אמנם בדברי חת"ס הנ"ל מבואר דאף על הידור מצוה נאמרה ההבטחה, ועיי"ש שדן לגבי מצוה קיומית.

...

חשש הידבקות בחולי ע"י תפילה בציבור

ט. יש לדון בכה"ג שיש בעיר חולי המדבק ומתכנסים יחד לתפילה בציבור, האם יש לחוש שמא יש בתוכם אחד שכבר נדבק, ועלול להדביק אחרים, וכן שמא הוא עצמו נדבק ועלול להדביק את חבריו. ומפני כך אסור להתפלל בבית הכנסת בציבור, וכן לקיים קריאת התורה - בימי החול, בשבת וברגלים - במקום חשש כזה, או שגם על זה נאמר הכלל דשלוחי מצוה אינם נזוקין, ויהיה מותר וצריך לקיים המצוה בלא לחוש, (וכדחזינן בדברי הגמ' בפסחים הנ"ל דהבטחה זו היתה מחייבת לקיים מצוה אף במקום חשש סכנה, והיינו שמונח בכת הבטחה זו לקבוע גם על הלכות ודיני פיקוח נפש, וכדלהלן).

י. ראשית דבר יש לדון האם מצב כזה נחשב ל'שכיח הזיקא' שאזי לא נאמרה על כך ההבטחה דאינם נזוקין.

דהנה משמע מתוך סוגיית הגמ' דפסחים הנ"ל דלא כל מצב שמצד דרכי ההשתדלות בעלמא אין לעשותו - נחשב ל'שכיח הזיקא', שהרי למסקנת הגמ' הטעם שפטרו חכמים מבדיקת חמץ בגל שנפל מחשש סכנת עקרב היינו מחשש שמא תאבד לו מחט ויבוא לחפש אחריה לאחר הבדיקה שכבר אינו עסוק במצוה, ומשמע שבכה"ג בדבר הרשות יש לחוש לסכנה. והרי כל שאין שכיח הזיקא כלל אין לחוש אף שלא במקום מצוה, וכמבואר להדיא במסילת ישרים פ"ט, עיי"ש. (ולא משמע שחששו חכמים יותר משום גנאי המצוה וכמשנ"ת לעיל, וגם שהרי בא לחפש מחט להנאתו לאחר המצוה ובלא קשר למצוה).

וביותר שהרי מיירי התם בסכנת עקרב שבתוך המפולת, וכתב רש"י שם שדרכן לימצא באשפות ובגלים, וא"כ הרי העקרב מצוי שם, וכמו"כ דרכו של עקרב לנשוך, וכמש"כ הרמב"ם (בפיהמ"ש ריש פ"ה דברכות), ששעקרב הגיח לפניו, פוסק מתפילתו שמנהגו לנשוך תמיד, ומ"מ נאמרה ע"ז ההבטחה של שלוחי מצוה, ולא נחשב לענין זה כשכיח הזיקא. וצ"ל דכיון שעדיין יש צד שאין שם עקרב מצטרף צד זה לצד הרחוק שלא

ד. ואמנם יתכן שבכה"ג ינזק באותו הרגע בנזק מצד אחר שאינו קשור כלל בעסקו במצוה, ואז באמת יהיה ניכר שאינו מחמת המצוה כלל. ועי"ז אמרו בגמ' (שבת דף קיח ע"ב) אמר רבי יוסי יהא חלקי ממתי בדרך מצוה, וכדיבאר במהרש"א שם דא"ז שייך להא דשלוחי מצוה אינם נזוקין, אלא איירי במת תוך כדי המצוה, אך לא ע"י עסק המצוה, עיי"ש.

ה. ובגון כשנוסע לדבר מצוה ואירעה תאונה בדרך, שבאופן שחיסר בוהירות הנהיגה אי"ז כלול בהבטחה, וכן כל כיוצ"ב.

ו. בעיקר הדין המבואר בגמ' שם, שע"י שלוחי מצוה בטלה הסכנה, ומאי שנא מכל חשש סכנה הדוחה את המצוה, ולא אמרינן בזה שלוחי מצוה אינם נזוקין, ואף חשש רחוק כגון שלא מלין את התנינן בחשש שכזה, וכמו"כ בחשש סכנה ביוהכ"פ ובאכילת מצה. וי"ל דבמקום שכבר מסוכן שאני, שאזי נדחית עצם המצוה, וממילא ליכא בזה שלוחי מצוה, ודיוקא בסכנת עקרב הו"א סכנה העלולה להתחדש, ובכה"ג מהניא ההבטחה, וצ"ל שאף באדם שעדיין אינו חולה אלא שמצד חלישות גופו יכול להסתכן כבר נדחית המצוה לגמרי, ונחשב כבר למצב קיים להפקיע את עצם חיוב המצוה, ומשא"כ בסכנת עקרב הוי דבר שיתחדש לגמרי לאחר מכן.

ויל"פ בזה שמלבד דין דחוייה והותרה של פיקוח נפש, גם אין המצוה מחייבת להיכנס לספק סכנה, (וענין דינא דעד חומש, ויש ראיות לזה. וי"ל שנכלל בזה גם שלא להכניס את חבריו לספק סכנה), ובאופן שהיא סכנה שמתחדשת ליכא לדין דחוייה, שאין כאן לפנינו מצב של סכנה לדחות כעת את חיוב המצוה, ובכה"ג הגדר הוא רק שלא מתחייב להסתכן, וע"כ מהניא ההבטחה, משא"כ כאשר הסכנה מפני חלישות הגברא, אזי נדחה עצם החיוב, (ולפי"ז משמע שקיים גרידא אינו נכלל בהבטחה), ועיי"ש. עוד חזינן בגמ' שאם היתה הבטחה גם בשכיח הזיקא היה מתחייב במצוה, וצ"ל שגם זה מיירי רק בסכנת כשפים או בנופל מסולם שהם דברים המתחדשים. ועדיין יל"ע בספק מאנס שיהרגנו על המצוה אמאי לא נימא בזה שלוחי מצוה ויל"ע. [וכן יל"ע לענין איסורים אי על שמירתם נאמרה ההבטחה, וא"ר רק על חיובי המצוות, וכן יותר נראה].

ינשכנו, וסגי בזה. ומה"ט לגבי הדין שכשעקרב לפניו מפסיק מתפילתו, צ"ל דאזי כבר נחשב לשכיח ממש ואין על כך את ההבטחה של שלוחי מצוה. (וכי"כ בחק יעקב סי' תלג).¹

וכמו"כ בעיקר הבטחת התורה 'ולא יחמוד איש את ארצו', ואמרו בגמ' (פסחים שס), מלמד שתהא פרתך רועה באפר ואין חיה מויקתה, ותרנגולתך מנקרת באשפה ואין חולדה מויקתה, והרי בוודאי שהזיקות הללו מצויים, ועליהם נאמרה הבטחת התורה.

ומוכח שגדר שכיח הזיקא כלפי ענין זה הוא דווקא באופן שנחשב כנס וכשינוי מדרך הטבע, וכ"ה לשון הגמ' בקידושין (דף לט ע"ב), דכל היכא דקביע הזיקא לא סמכינן אניסא. (וכן הוא לשון הגמ' ביומא דף יא ע"א, ובחולין דף קמב ע"א, 'קביע הזיקא', וכ"ה בדברי הר"ח פסחים דף ח ע"ב. וע"ע בפסקי התוס' חגיגה דף ו ע"א, וז"ל, שלוחי מצוה לא יסמכו על נס שאינם ניווקין, עכ"ל).

ולפי"ז בחשש ההידבקות במחלה ובפרט בספק שמא אחר חולה, עדיין אינו בגדר נס אם לא יחלה ויסתכן וכו', ובוודאי שאין זה שכיח יותר מסכנת עקרב המצוי בגלים. (וכמו"כ אינו יותר שכיח מחולדה המזיקה לתרנגולת).

וכן בגמ' פסחים (שס בע"ב), אמרו גבי תלמידים הצריכים לרבם, שיכולים לילך ולחזור בלילה, ששלוחי מצוה אינם ניווקין, ואע"פ שמצויים מזיקים בלילה, וכמבואר בש"ס דישנה סכנה לצאת בלילה, וכן איכא בזה חשש שיינוק בבורות ובפחתים, (ועיי' בדברי התוס' ב"ק דף ס' ע"ב ד"ה לעולם), ומ"מ התיר להם רב לילך בלילה מכח ההבטחה דשלוחי מצוה אינם ניווקין בין בהליכתן ובין בחזירתן.

יא. אמנם עדיין יל"ד ע"פ המבואר בגמ' בב"ק (דף ס ע"א), תאני רב יוסף, מאי דכתיב 'וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר', כיון שניתן רשות למשחית אינו מבחין בין צדיקים לרשעים. ובהמשך הסוגיא אמרו בברייתא, תנו רבנן, דְּבָר עֵינֵי, כִּנְס רְגֵלְךָ, שְׁנֵאמַר 'וְאַתֶּם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ עַד בֹּקֶר', ואומר 'לֹךְ עִמִּי בֹא בְחֶדְרֶיךָ וְסָגֵר דְלָתְךָ בְּעֶדְךָ', ע"כ.

ויל"ד האם במצב שנחשב דח"ו ניתנה רשות וכו', עדיין ישנה להבטחה של שלוחי מצוה אינם ניווקין, דדילמא כשם שאין המשחית מבחין בין צדיק לרשע, כמו"כ אינו מבחין בכך שהוא שליח מצוה, (ואזי אף באופן דלא שכיח הזיקא לא תהיה ההבטחה דאינם ניווקין).

(ועיי' בגמ' פסחים הנ"ל גבי תלמידי דרב, דהאיסור לצאת לדרך בלילה ילפנין מהאי קרא ד'ואתם לא תצאו' וגו', ומ"מ התיר רב על סמך ההבטחה דשלוחי מצוה אינם ניווקין. ואמנם נראה דעדיין לא נחשבת היציאה לדרך בלילה - כמגיפה ממש. ועיי' ברש"י עה"ת בפסוק זה, וברמב"ן שם, ובמהרש"א בסוגיא בב"ק שם).

יב. ובפשוטו נראה שאף זה נכלל בהבטחה של שלוחי מצוה, שהיא הבטחה מיוחדת שלא יארע שום נזק, וכמשנ"ת לעיל דאף אם נגזר על אדם שינוק או ימות מחמת חטאו, הובטח שלא יתגלגל העונש ע"י עשיית המצוה, ואין זה מפני מעלת הזכויות האדם אלא מפני מעלת המצוה, ומה"ט נראה שגם נכלל בהבטחה זו שלא יגרם נזק לאדם אחר מחמת המצוה, וכל שאין לפנינו הנהגת הנס ושינוי מדרגי הטבע, נכלל בהבטחת התורה.²

וכדוגמא לדבר נראה, דהנה מבואר באוה"ח הק' שבעל בחירה יכול להזיק לאדם אף כשלא נגזר עליו להדיא להינוק ממנו, ומ"מ מוכח בגמ' (פסחים שס), גבי סכנת כשפים שעי"ז יבא העכו"ם להורגו, שאלמלא דהיה שכיח הזיקא, היה נכלל בהבטחה של שלוחי מצוה, וכן מוכח בסוגיית הגמ' ביומא (דף יא ע"א) עיי"ש, וכמו"כ הוכיחו בגמ' (פסחים שס), ממש"א שמואל איך אלך ושמע שאול והרגני, דבמקום דהוי שכיח הזיקא אינו נכלל בהבטחה, וחזינו דבלא"ה קיימת הבטחה זו גם כלפי בעל בחירה. וכן מוכח בגמ' ביומא (דף יא ע"א), גבי המעשה בארבעין אחד, עיי"ש.³

יג. אולם למשנ"ת בדברי הלקט יושר הנ"ל, דההבטחה לא נאמרה על הידור הדלקת נרות דחנוכה, א"כ עדיין יל"ד האם יש לסמוך על הבטחה דשלוחי מצוה כדי לקיים תפילה בציבור, שהרי התפילה עצמה יכול לקיים כל אחד בביתו. אולם יל"ד האם לפסוק להלכה כהלכת יושר, שהרי בדברי החת"ס (הנ"ל) מבואר שלא כדבריו.

ז. ואמנם לשון השו"ע הרב שם, (תלג סעי' לב), וז"ל, והא דחיישינן לסכנה גבי חור שבין ישראל לכרי התם שכיחא הזיקא, והיכא דשכיחא הזיקא לא סמכינן אניסא, אפילו כשעוסק במצות המקום וכו', אבל הכא לא שכיחא הזיקא, שמא אין כאן עקרב כלל בגל, ואם תמצא לומר יש בו, שמא לא יגע בו בידו כשיבדוק ויחפש בגל, ואם תמצא לומר יגע בו, שמא לא יזיקנו, כי לא יוכל מחמת שהוא מוטמן בגל, ואין כאן אלא חששא בעלמא, ולא חיישינן לה אלא לאחר שהשלים המצוה, עכ"ל. וקצת משמע מדבריו שרק ביצירה ג' ספיקות נחשב לחששא בעלמא. אולם עדיין נראה שבדבר הרשות צריך לחוש לכך, ובוודאי שיחללו את השבת להציל מכה"ג, והרי נפסק ששרי להרוג עקרב בשבת, אף לשיטת הרמב"ם שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייבים עליה, וכדפסק הרמב"ם (פי"א מהל' שבת ה"ד), גבי עקרב, שאפי' במקומות שאינו וודאי שהורג ואינו רודף אחריו, מותר לדרוס עליו, שבפיקוח נפש או הולכין אחר הרוב, וחוששין אפי' לצד רחוק.

ח. ואמנם במסילת ישרים שם (פ"ט מהירות), לגבי חייבי ההשתדלות הביא את הגמ' דשכיח הזיקא כלפי שלוחי מצוה, ויל"ד.

ט. ונראה דאינו מהענין המבואר בגמ' בסוטה (דף כא ע"א), דמצוה מגנא אף בשעה שאינו עסוק בה, דהתם הוא ג"כ מוכיחות שיש לו לאדם, וכן מוכח לפמ"ש"כ במהרש"א שם דאינה מגנת אלא מייסורים ולא ממיתה, ולגבי שלוחי מצוה מבואר שמובטח אף ממיתה, שהבטחת התורה בזה היא על עצם המצוה שלא יגרם ממנה שום נזק, וכדאמור.

י. וכבר נתבאר באריכות במק"א, שגם לדעת האוה"ח 'הכל בגזירת עליון', אלא שבאופן שאדם חטא ורק ריחמו עליו מן שמיא להאריך לו אף, או שיש לו זכות שתולה לו, דאזי יכול שעי' בעל בחירה ימות. ועיי' בדברי האוה"ח הק' גבי מושג וענין קללה, במש"כ עה"פ 'מה אקוב לא קבה א-ל', (במדבר כגח), וז"ל, ולעמוד על כוונת הדברים, יש להעיר בעיקר הדבר של האיש המקולל, ממה נפשך אם הוא חייב כפי הדין רעה הבאה עליו באמצעות הקללה על כל פנים לא ינצל ממנה גם כי לא יקולל, ואם הוא כפי משפט אלוקים לא עשה דבר שיתחייב עליו ביאת הרע קללתו תשוב על ראש המקלל. בשלמא הברכה לפי שמדה טובה מרובה, גם לעשות ה' רצון ידידיו לברך המתברכים מהם במדת החסד, תקובל ברכתו גם למי שאינו ראוי לה כמו מעשיו. מה שאין כן מדה רעה כי לא ירע ה' לאדם חס חס ושלום. אכן עיקר הדבר הוא לפי שמדתו יתברך להאריך אפו לעוברי רצונו בין לצדיק כשיחטא בין לרשע הגם שירצה לחטוא, ומדה זו היא אחת מי"ג מדות רחמים שנאמרו למשה ונוהגת תמיד וזאת בעת אשר יזעום ה' דכתיב 'כי רגע באפו' (תהלים ל), או מתגברים הדינים על הנתבע במשפט אלוקים זמן ולא תנהג מדה זו של ארך אפים, וכמו כן כשיקלל אדם את חברו תסובב הקללה שעונותיו אשר ה' מאריך לו אפו עליהם ימהר ליפרע ממנו, אבל אם אין לו עון לא תועיל קללת המקלל כלום, עכ"ל. וכמו"כ נראה דמשנתנה רשות למשחית ואינו מבחין הוא בגדר זה, ולעולם לא ימות אדם או ינוק בלא שמגיע לו, וכמש"כ הרמב"ן (שלהי פרשת בא), וז"ל, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דבריו ומקרינו שכולם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריתנו ענשו, הכל בגזרת עליון. (ויש הרבה להאריך בזה).

וכן הרי יש להוכיח מדברי התוס' בפסחים דוריון מקדימין נכלל בהבטחת השלוחי מצוה, שהק' שם (דף ד ע"א, ד"ה שנאמר), דהאיך הוכיחו שם בגמ' דוריון הוא רק מהבוקר, מהא שלא יצא אברהם לילך לעקידת יצחק כבר מהלילה, והרי נאמר שנת"ח לא יצא יחידי בלילה, ותי' דלכך היתה מהניא ההבטחה דשלוחי מצוה, ומבואר שלוריון מקדימין מהניא ההבטחה דשלוחי מצוה. וא"כ הרי להלכה מוטל על האדם להמתין למנין, ולא להזדרז להתפלל ביחידות, וא"כ מעלת המנין עדיפא וגם עליה נאמר ההבטחה.¹ וכמו"כ כשנדון לענין מצות מקראי קודש, שמבואר ברמב"ן בפרשת אמור עה"פ 'מועדי ה' אֲשֶׁר תִּקְרְאוּ אֹתָם מִקְרָאֵי קֹדֶשׁ' (ויקרא כג, וז"ל, שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לאל בכסות נקיה, עכ"ל, [הביאו הב"י או"ח סי' תפ"ז, ועיי' בפרמ"ג (סימן תצ, משב"ז סק"ד), שכתב שאף לדעת הרמב"ן שתפילה בימות החול היא מדרבנן, ביו"ט הוי דאורייתא, ובפרהסיא בבית ה' במנין, ולפי"ד בפשוטו כן הוא אף בכל שבתות השנה]. ועל זה בוודאי הוי שלוחי מצוה, שיש בזה את ההבטחה המוחלטת ששלוחי מצוה אינם ניווקין.

יד. ועל כן נראה להלכה, שבאופן שאין ידוע האם יש חולה במנין, [ואף את"ל שיש, הרי הוא רק ספק הוא שמא יידבק ממנו], ואף רוב אנשי העיר בריאים, הרי פשוט שבכה"ג נכללים בהבטחת התורה של שלוחי מצוה אינם ניווקין, שאינו חשש יותר גדול מסכנת עקרב (המצוי בגלים כמש"כ רש"י, ומנהגו לנשך תמיד כמש"כ הרמב"ם). - ואמנם כל זה הוא רק בתנאי ששומרים בקפידה על הוראת והנחיית הרופאים המתמחים בנושא זה, וכגון בשיעור הריחוק זמ"ז הנצרך לשמירה, וכן בכל ההרחקות הנדרשות, וכמו"כ להיזהר שלא להתעטש בפניו, וכל כיוצ"ב. - שבכה"ג מכיון שיכולים לקיים את המנין ולהיזהר, הרי כבר אי"ז כלול בהבטחה, וכמשנ"ת.² [ובאמת באופן שנוהרים בכל הנ"ל, הרי גם לדעת הרופאים אין בזה כמעט חשש, ומ"מ בוודאי שבכה"ג יש לנו את הבטחת התורה].

וכמו"כ שלא להתאסף לפני ולאחר התפילה בצוותא שכל זה אינו שייך לקיום המצוה, אולם באופן שנוהרים באותם ההרחקות ליכא שום חשש היזק, לא לעצמו ולא לאחרים, שאין כאן קביעת הויקא, יקיימו המנין, וחלילה לכפור בהבטחה המפורשת בתורה.

ובאמת במצבינו כעת, שבאים לבטל את כל הענין בכלל ישראל, הרי יש גם לחוש שבדור חלוש זה שיש בו המון רב, שכל יניקתם הרוחנית היא מהתפילות וההלל בציבור, וחלילה ליטול מהם דבר זה, ואף מצב שכזה עלול להביא רבים להרגשת עצבות גדולה, שהיא עצמה הגורמת לחולי. ובכה"ג בוודאי שהיא בכלל ההבטחה של שלוחי מצוה. ואם היו מתאחדים כל הרבנים להזהיר על ההרחקות הראויות ולהחמיר בהם, ולקבוע שכל מי שאינו נזהר כדבעי הרי הוא נכלל באביוריהו של רציחה, כמו שעשו רבותינו ז"ע בדורות שעברו, הרי היה מתקדש שם שמים על ידינו.

...

בחשש הידבקות ע"י לימוד התורה, ובאיסור להיכנס לסכנה

טו. הנה יסוד דין השמירה מלהיכנס לסכנה ילפינן לה מהקרא 'רַק הַשְּׁמֶר לְךָ וְשָׁמֶר נִפְשְׁךָ מֵאֵד' וגו', (דברים ד, ט), וכן פסק הרמב"ם בהלכות רוצח (פ"א ה"ד), וז"ל, וכן כל מכושול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהישמר ממנו, ולהיזהר בדבר יפה יפה שנאמר 'השמר לך ושמור נפשך' וגו', וכו', עכ"ל. וכמו"כ מבואר בגמ' בשבועות (דף לו ע"ב), שלמדו ממקרא זה אזהרה למקלל עצמו, וכ"פ הרמב"ם (פכ"ז מהלכות סנהדרין ה"ג), וז"ל, המקלל עצמו לוקה כמי שקלל אחרים שנאמר 'השמר לך ושמור נפשך', עכ"ל. ומבואר שהוא לאו לסכן את חייו. ויל"ע ממה שנאמר במתני' באבות (פ"ג מ"ה), כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, שנאמר 'רַק הַשְּׁמֶר לְךָ וְשָׁמֶר נִפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֶיךָ', וגו', ומבואר שהלאו דכתיב הכא הוא על שכחת התורה, וכן אמרו בגמ' מנחות (דף צט ע"ב), אמר ריש לקיש, כל המשכח דבר אחד מתלמודו עובר בלאו, שנאמר 'הַשְּׁמֶר לְךָ וְשָׁמֶר נִפְשְׁךָ מֵאֵד פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת הַדְּבָרִים', וכדר' אבין אמר ר' אילעא, דאמר רבי אבין אמר ר' אילעא, כל מקום שנאמר 'השמר' 'פן' ו'אל' - אינו אלא לא תעשה. רבינא אמר, 'השמר' ו'פן' שני לאוין ניהו. רב נחמן בר יצחק אמר, בשלשה לאוין, שנאמר 'השמר לך ושמור נפשך מאוד פן תשכח את הדברים', ע"כ. ומבואר שהם אזהרות על שכחת התורה, וא"כ היאך למדו מהאי קרא הני תרי אזהרות, שלכאורה הם שני ענינים נפרדים, וצ"ע.

יא. ואמנם עיי' במשנ"ב (סימן צ' סקט"ז), שאין חייב לצאת בלילה להתפלל במנין. ואף שעל הלילה נאמר בגמ' בפסחים הנ"ל ששלוחי מצוה וכו', ולכאורה משמע מדבריו דמנין אינו בכלל ההבטחה, וי"ל שמ"מ לא חייבו בכה"ג לילך בלילה, וכמו שנתנו שיעור דלתפלה במנין אי"צ לילך לאחריו אלא מיל, וכמו"כ לא חייבוהו לצאת לתפלה במנין בלילה, ומ"מ אין איסור לצאת. אמנם הראונו בכף החיים שם שכתב, דאסור לו לצאת. אבל לשון המשנ"ב שאינו חייב לצאת, ולכאורה מדברי התוס' הנ"ל משמע דלא כדברי הכף החיים, אמנם בתוס' אמרו עוד יישוב בזה, ואולי בזה גופא פליגי, ועיי'. ועיי' בשו"ע הרב (שם), וז"ל, שתפלת הצבור אף על פי שהוא מצוה מדבריהם, היא גדולה ממצות עשה של תורה, הואיל ומקדשין בה ה' ברבים, שהרי מותר לעבור על מצות עשה של תורה ולשחרר עבדו כדי להשלימו לעשרה, וכו', עכ"ל, ואמנם י"ל שרק באופן שעיי' ייוצר המנין, ומסתברא דתלי לפי כל קהל שבעיר.

יב. ויל"ע במשנ"ת לעיל בהערה א', שבמקום שהאפשרות היא רק ע"י טירחא מרובה, עדיין נכלל בהבטחה. ואחד מהת"ח כאן הביא מדברי המקנה בסוגיא בקידושין שם, שהביאה לדברי רבי יעקב שהוכיח ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ממעשה שהיה באחד שאל אביו להביא לו גוזלות, ועלה לבירה ושלח את האם ונטל את הבנים, ובחזירתו נפל ומת, והק' בגמ' דמ"מ שלוחי מצוה אינם ניווקין, ותי' דסולס נחשב כקביע הויקא. והק' המקנה דא"כ היאך הוכיח רבי יעקב ממעשה זה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, והרי בכה"ג ליכא למצוה שהרי אסור להסתכן, ותי' שהיה לו אפשרות לעלות בסולם רגיל, עכ"ד. ולפי"ז נמצא דדעת המקנה שאילו הסולם שעלה עליו לא היה קביע הויקא, עדיין היתה בזה ההבטחה דשלוחי מצוה אינם ניווקין, ולא כמשנ"ת בתחילה. אולם יותר נראה שאין הכוונה באופן שהיו מצויים לפניו שתי סולמות אחד בריא ואחד רעוע, וביודעין בוחר לעלות ברעוע, דבכה"ג גם לא תיהני לו שכר המצוה של כיבוד אב. אלא ש"ל דמייירי באופן שיש טירחא להביא להכא סולם בריא, ואי מכיון שלא ציווהו האב להדיא לעלות בסולם הרעוע, אלא ביקשו בסתמא להביא הגוזלות, שבכה"ג אף שלא טרח להביא את הסולם הבריא, עדיין שייך לומר שכיון שעוסק בכיבוד אב תציליהו המצוה. ולפי"ז נמצא שמשמע בגמ' שאם הסולם שעלה בו לא היה קביעא הויקא כמו"כ היתה עומדת לו ההבטחה של שלוחי מצוה, כיון שהיתה טירחא להביא לכאן סולם בריא, וכמשנ"ת בהערה א'.

ונראה שנתגלה לנו בזה, שמהותו של האיסור הוא סיכון החיים, ונכלל באזהרתו גם שלא לשכוח דבר ממשנתו שבכך הינו מסכן את חייו, שכשנאמר בתורה 'כי הוא חייך' אין הכוונה רק לחיים הנצחיים, אלא כפשוטו ממש לחיים הגשמיים של כל יהודי, וזהו מש"א במשנה באבות הנ"ל שמעלה עליו הכתוב כאילו מתחייב בנפשו, דהוי כמי שמאבד עצמו לדעת, שמתחייב בנפשו, וכמו שפסק הרמב"ם, (פ"ה מיוסדי התורה הי"ד). דמאותו היום שעמדנו בהר חורב השתנתה ניקת חיינו הגשמיים, ומאז הלב המחייב אותנו הוא התורה. ואמרו בגמ' שבת (דף פח ע"ב), אמר רבי יהושע בן לוי, כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקדוש ברוך הוא יצתה נשמתו של ישראל, שנאמר 'נפשי יצאה בדבריו', ומאחר שמדיבור ראשון יצתה נשמתו, דיבור שני היאך קיבלו, הוריד טל שעתיד להחיות בו מתים, והחיה אותם, שנאמר 'גשם נדבות תניף אלוקים נחלתך ונלאה אתה כוננתה'. והוא הטל תורה שמבואר בגמ' כתובות (דף קיא ע"ב) עיי"ש. ונמצא שאותה התורה שבנתינתה פרח נשמתו של ישראל, היא עצמה שבה והחייטנו, ללמדך - שהיום אין חיותנו כדמעיקרא, אלא שמזמן זה ואילך - התורה היא הלב והחמצן המחייב את החיים הגשמיים של כל יהודי ויהודי.

ובזה התייחדה לימודה של התורה יותר משאר קיום המצוות, ואף שבאמת כל דיני ומצוות התורה הם הגורמים לחיים ולמות, ואם יעשה המצוות יצליחנו שכרו, ואין הנחש ממית אלא החטא, מ"מ אדם שאינו מקיים מצוות ואף עובר עבירות - עדיין לא עבר בזה על לאו דשמירת החיים. וביאור הדבר שקיום דיני התורה הגורם לחיים, הוא ע"ד שכר ועונש, והיינו שההנהגה עם האדם היא שבקיום המצוות מגיע לו שכר, ובהיפוך מקבל את עונשו, אך עדיין כשמבטל מצוה או עובר עבירה אינו מוגדר כמכניס עצמו לסכנה, ואף לפרקים יש חשבונות שמים שהחוטא ימשיך לחיות, והרבה זכויות תולים לו, וכן יש להנהגה של 'ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו', (דברים ז'), [בחיי משלם לו גמולו הטוב, כדי להאבדו מן העולם הבא, רש"י], ונמצא שלפרקים דווקא ע"י רשעותו תמשך עליו ההנהגה להאריך ימיו בטוב כדי לאבדו מעולם הנצח, וכן איפכא.

אולם בתלמוד התורה אינו בגדר שכר ועונש, אלא שנקבע במעמד הנשגב בהר סיני ששם השמיע הקב"ה את דברו ללמד את התורה לכלל ישראל, ובכך חזרה נשמתו של ישראל, ומאז ועד עתה - ולדורות עולם - נקבע שכל ניקת החיות של היהודי תתקיים רק על ידי לימוד הדברים ששמענו מפי הגבורה, וזה הוא הלב המחייב לגופות ישראל, ואי אפשר לחיות כלל בלא לב זה. ואמרו בהמשך מתני' באבות (שם), יכול אפילו תקפה עליו משנתו, תלמוד לומר 'וְיָסֹרוּ מִלִּבָּבָם כָּל יְמֵי חַיֵּיהֶם', הא אינו מתחייב בנפשו עד שיישב ויסיר מלבו, ע"כ, ולכאורה צ"ע אמאי בעינן לילפותא על כך שלא יתחייב באופן שנשתכחה התורה ממנו באונס, והרי אונס רחמנא פטריה, ומאי הוי ליה למעבד. ומבואר כהאמור, שאין כאן הנידון מהלכות תביעה של עונש, אלא שהיתה ס"ד דמכיון שהוא שרוי במצב של שכחת התורה, א"כ הרי נחסר ממנו מציאות הלב המחייב אותו, ובמה יחיה. ומפני כך הוצרכו לילפותא חדשה דדוקא באופן שהוא מסיר מעצמו את הד"ת, ולא ע"י אונס, והיינו שהתחדש בזה שבאופן שהוא אנוס עדיין הוא יונק מהתורה שלמדו כל נשמות ישראל במעמד הר סיני. ועוד התחדש במתני', שאותו הלב המחייב כולל את כל התורה כולה, וכשמסיר מלבו אף חלק אחד הרי עובר בזה על הלאו של שמירת החיים. וזהו מש"א רבי עקיבא כתשובה לתמיהת פפוס, במשל השועל והדגים, שלימוד התורה זה מקום חיותנו כפשוטו - כמים שבהם נמצאים הדגים. (ועיין להלן בזה).

ואם ישאלך אדם, הנה יהודים רבים שלא קראו ולא שנו מעולם, ואינם ממחזיקי התורה, והיאך רוח יש בהם?, אף אתה תשיב ותענו, שבאמת נתונים המה כל רגע במצב של סכנת נפשות, ואף שיש להם איזה זכות של הנשמה מלאכותית, מ"מ כבר אין להם לב המספק להם את כח הנשימה, ועכ"פ גם במעבר בין יניקה מהלב ליניקה אחרת הרי הוא מכניס עצמו לסכנה.

טז. ונמצא שהתגלה לנו שלימוד התורה קובע את מציאות דיני החיים בעצמם, והמתבטל מלימודו הריהו עובר בלאו זה, וכמו המכניס עצמו למקום סכנה. ולפי"ז ילה"ק אמאי נאמר דין 'וחי בהם', על ביטול התורה, שהרי לא מצינו שחולה המסתכן בלימודו יתחייב ללמוד, וכן באופנים נוספים. ולכאורה הרי בזה שאינו לומד ג"כ מסכן את חייו, ומאי חזית להפסיק ממשנתו מחמת חוליו. ואמנם לאחר שנאמר הדין גם על כך שפיקו"נ דוחה, אזי שוב אינו בכלל מסיר מלבו, ונכלל באלו שתקפה עליהם משנתם, אך עדיין יש להתבונן בטעמא דמילתא, דאמאי לא ייאמר הדין שבכה"ג יצטרך להמשיך ללמוד.

והנה מצינו במצות התלמוד תורה הנהגות להיתר שאינם נוהגים בשאר המצוות, וכגון שמותר לאדם להפסיק מלימודו לצורך פרנסה הנצרכת לו, ולא מצינו שמותר לבטל מצוות מפני היתר זה. וכמו"כ מה שצריך להפסיק מלימודו לצורך מצוות שא"א לעשותם ע"י אחרים, ואין בזה הדין דעוסק במצווה פטור מן המצוה, ואעפ"י שתלמוד תורה כנגד כולם, ו'כל חפצים לא ישוו בה', ואפי' חפצי שמים, (מ"ק דף ט ע"ב).

יג. ועיי' בשו"ע הרב הל' ת"ת פ"ב ס"ה, דכ"ש הוא על מי שאינו לומד כלל, ויל"ע אימתי נחשב כאנוס.

יד. ובאמת כל שלמדנו דבר מהתורה - אזי אין להתפעל מכל מה שרואים בעינו בשר, מפני שכשהשכל משכיל ומבין - אזי כוחו גדול מכל שאר חושי האדם, וע"ד משל, כשנצמיד יחידה אחת לשתי יחידות, והמושכל המחויב הוא שיש לפנינו שלש יחידות, אזי אע"פ שבחוש המישוש נספור ארבע, הרי בוודאי נכריע שיש כאן רק שלש, וטעינו. והבן.

ונראה בטעם הדבר, דהנה מבואר שהמחזיק ידי העוסקים בתורה נכלל במצות תלמוד תורה, ואינו רק כמסייע בעלמא, ואמרו בגמ' (כתובות ש), שתקנת עמי הארצות לטל תחייה לעתיד לבא הוא ע"י שמסייעים לתלמידי חכמים לעסוק בתורה. וכן נפסקה ההלכה בשו"ע יו"ד סי' רמו ס"א, וז"ל, ומי שא"א לו ללמוד, מפני שאינו יודע כלל ללמוד או מפני הטרדות שיש לו, יספיק לאחרים הלומדים. והוסיף הרמ"א, (והוא מהטור מדברי חז"ל), וז"ל, ותחשב לו כאילו לומד בעצמו, ע"כ. ולפי"ז י"ל שמה"ט הותר לו להפסיק מלימודו לצורך פרנסה, כיון שבכה"ג הרי הוא נכלל ונחשב כמחזיק תורה, שע"י מתאפשר לו ללמוד לאחר מכן, ולא גרע ממחזיק ידי אחרים.¹⁰ וכמו"כ נראה שמה"ט חייב להפסיק מלימודו לקיים המצוות שא"א להיעשות ע"י אחרים, שקיום המצוות הם המקיימים של לימוד התורה, ואדרבה מפני מעלת לימוד התורה שעל ידה האדם מתקשר ונדבק עם דבר ה' ממש, לשמוע את דבריו וללמוד מפיהו, נצרך הוא לקדש את גופו בקדושת המצוות, שע"י יהיה מוכשר ומסוגל להתקשרות ודביקות עם קונו, וזה מה שנאמר 'כי נר מצוה ותורה אור', (משלי ו, כג), דהיינו שהמצוות משולות לכלי שהוא הנר, המחזיק את התורה הנקראת אור, והמצוות הם מקדשים את גוף האדם להיות ראוי לקלוט ולספוג את דברי התורה הקד', ואמרו בגמ' במנחות (דף טז), אמר ר"ל פעמים שביטולה של תורה זהו יסודה, דכתיב 'אשר שברת', אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה, יישר כחך ששברת. ופרש"י, וז"ל, כגון שמבטל תורה להוצאת המת ולהכנסת כלה, דהיינו המצוות שמוטל עליו לעשותם.

ולהאמור נראה שזהו הטעם בהיתר דפיקו"נ על ביטול תורה, וכעין שאמרו בגמ' ביומא (דף פה ע"ב), גבי דין פיקו"נ שדוחה את השבת, חלל עליו שבת אחת כדי שישמור שבתות הרבה, וה"נ במצות תלמוד תורה, יפסיק מעט בכדי להתחזק בגופו, וז"ל בזה ביותר, שבעצם קיום חייו הריהו מקיים את התורה בגופו בהישארותו בחיים, ובכך גופא מתקשר למצוה, שע"י יוכל אח"כ ללמוד, ולפיכך נאמר בזה ג"כ הדין ד'וחי בהס', ואף שע"י ייגרם שישכח תלמודו, מ"מ כבר נכלל בתקפה עליו משנתו, שעדיין נשאר מקושר עם דבר ה', וכמשנ"ת.¹¹

יז. ובגמ' כתובות (דף עז ע"ב), אמרו, מכריו רבי יוחנן, הזהירו מזבובי של בעלי ראתן. רבי יהושע בן לוי מיכרך בהו ועסיק בתורה, אמר 'אילת אהבים ויעלת חן' - אם חן מעלה על לומדיה, אגוני לא מגנא. ומבואר שנכנס לסכנה. והק' בקוב"ש (שם) דהא קיימ"ל דבשכיח הויקא לא אמרינן שלוחי מצוה אינם ניזוקין. ותי' דבלימוד התורה שאני שנאמר 'אילת אהבים ויעלת חן', עכ"ד. ויל"ע מהסוגיא בפסחים (דף ח ע"ב), גבי שלוחי מצוה, שהביאו שם דתלמידי דרב שהלכו בלילה ללמוד, ובפשוטו משמע שהוא מאותו הגדר דשלוחי מצוה, וא"כ היינו דווקא בדלא שכיח הויקא, וכמו"כ יל"ע שכל הבטחת השלוחי מצוה נאמרה בחיובי המצוות, ולכאורה לא היה חיוב על ריב"ל להיכרך באותם המצורעים וללמדם. ועוד העירו מדברי רש"י בב"ב (דף כא ע"א), ע"ד הגמ', מתקנת רבי יהושע בן גמלא ואילך לא ממטינן ינוקא ממתא למתא, ופרש"י וז"ל, ללמוד מיום ליום שמה יוזק בדרכים שהשטן מקטרג בשעת הסכנה שנאמר 'פן יקראנו אסון' אלא יוכל לכופ בני אותו מתא להושיב מלמדי תינוקות, עכ"ל, ולכאורה הוא משום דלגבי תינוקות נחשב לשכיח הויקא. ובפשוטו היה אפ"ל שלא באו לקבוע בזה דין לגבי כו"ע, אלא שהיה זה מדרגתו המרוממת של ריב"ל. וכבר מצינו בכ"ד בש"ס שהתנאים והאמוראים נכנסו לסכנה, ורבי זירא הכניס ידיו לתוך האש, (ב"מ דף פה ע"א), ורבי חנינא נטל הערוד על כתפו, (ברכות דף לג ע"א), וצ"ל שבדרגתם היו בטוחים שאין בזה כל חשש סכנה, מפני שאין להם חטא שבעבורו הם עלולים להיפגע, וממילא בכה"ג אין איסור. (וכמשנ"ת לעיל דאין מיתה בלא חטא, ועיי' במשנ"ת בארוכה בשפתי דעת ח"א, מאמר 'דרכי הנהגת הטבע והנס'). ואמנם קצת משמע בגמ' דריב"ל דרשו מהפסוק שהתורה מסוגלת להגן, ואזי יל"ע בהיתר זה. ואפשר לומר כדברי הקוב"ש וכח התורה עדיף, שמכיון שהוא המחייב לגופים לא יתכן שמחמתו ייגרם מיתה, וכדאמור. ומה"ט אף בשכיח הויקא ייעשה נס, והטבע כולו משועבד לזה, ואזי י"ל שזהו דווקא בלימוד עצמו שממנו לא ייגרם שום נזק - שהרי הוא בעצמו טל של תחייה, אבל ההליכה לצורך הלימוד אינה אלא כמו כל שליח מצוה. ולפי"ז לא קשיא מהסוגיא בפסחים גבי תלמידי דרב, וכן מדברי רש"י בב"ב הנ"ל. אולם א"כ שוב יל"ע דנמצא שלא יהיה לעולם היתר של פיקו"נ על ביטול התורה, וצ"ע.

ובעצם דברי הגמ' במעשה דריב"ל, דבפשוטו משמע שם שלא היה מלמד את המצורעים, אלא שנתעסק ונכרך עמם, ובאותו הזמן עסק בתורה, ואזי בוודאי אי"ז שייך כלל לסוגיא דשלוחי מצוה, דלא היה החשש מחמת המצוה. ועיי' בריטב"א שם שכתב, פירוש, מכרך בהו אפילו היכא דלא עסיק בה, וכדאמרינן בסוטה (דף כא ע"א) וכו', דאורייתא - אפילו בעידנא דלא עסיק בה מגנא ומצלא לעוסקין בה לשמה, עכ"ל. ואמנם ברש"י כתב דבשעה שעסק בתורה הושיבן אצלו, אולם משמע שהוא ג"כ רק משום זכות התורה להגן, וא"כ אי"ז שייכא לסוגיית שלוחי מצוה. ואזי י"ל שהתחדש בגמ' שבכח לימוד התורה להגן אף במקום ששכיח הויקא, אולם בוודאי שא"א לפסוק הלכה מכת גמ' זו. ואח"כ הראוני שבהגהות היעב"ץ שם כתב, וז"ל, ריב"ל מיכרך כריך בהו וכו', צ"ל כשלמד מהם, או לימדם תורה, דבלא"ה אמרינן לא יעמוד אדם במקום

טו. אולם בוודאי שכשאינו טרוד בפרנסתו ויכול לעסוק בתורה ואינו עוסק, הרי הוא בכלל יושב ומסיר מלבו, ודבר ה' בזה.

טז. ובגדר הענין י"ל ביותר, שגדר מצות התלמוד תורה היא שהתורה תהיה נלמדת, וחייב האדם הוא ללמד את התורה לעצמו ולאחרים, וכן מורה לשון הרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת ה"ד), וז"ל, שכשם שמצוה עליו ללמד את בנו כך הוא מצוה ללמד עצמו, עכ"ל. ומה"ט מבואר שם שבבנו חרף בנו קודם, שנצטוונו למסור את הדברים ולהעבירם לגופי ישראל. וכמו"כ מה"ט אמרו בגמ' בכתובות (דף יז ע"א), שחייב הלוויית המת למי שלמד תורה הוא בשושים ריבוא, דנטילתה כנתינתה, והיינו שכשנחסר גוף שלמד תורה יש בכך נטילת התורה, שנתנית התורה היתה להורידה ממקום העליון ולקיימה בגופות ישראל. וממילא כשמחייב את גופו בהפסקת לימודו, הרי בזה גופא משאיר את קיום התורה. ואמנם עדיין יל"ע בחולה שקצבו לו רק חיי שעה, וכבר לא יוכל לעולם לעסוק בתורה, האם שרי לו כעת להסתכן וללמוד, וצ"ע. (ועיי' בזה עוד במשנ"ת בשפתי דעת ח"א, מאמר 'כי הם חיינו').

סכנה, ובת"ח משתעי דאי אפשר לו בלא תורה, עכ"ל. ומבואר שלמד בגמ' דמיירי שמחמת הלימוד היה חשש שידבק מהם, ועל כך אמרין שמותר לו להסתכן, ואמנם הוסיף שדווקא בתלמיד חכם, ויל"ע בזה לדינא.

יח. ובגמ' בברכות (דף סא ע"ב), במעשה דרבי עקיבא ופפוס, פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה, בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהלות ברבים ועוסק בתורה. אמר ליה, עקיבא, אי אתה מתירא מפני מלכות, אמר לו, אמשול לך משל, למה הדבר דומה - לשועל שהיה מהלך על גב הנהר, וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם, מפני מה אתם בורחים, אמרו לו, מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם, אמר להם, רצונכם שתעלו ליבשה, ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו, אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות, לא פקח אתה, אלא טפש אתה, ומה במקום חיותנו או מתיראין, במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה, אף אנחנו, עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה, שכתוב בה 'כי הוא חייך וארך ימך' - כך, אם אנו הולכים ומבטלים ממנה - על אחת כמה וכמה. אמרו, לא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לרבי עקיבא וחבשוהו בבית האסורים, וכו', בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה וכו', עיי"ש. ומבואר שלא השיבו רבי עקיבא מכח ההבטחה דשלוחי מצוה אינם ניוקין, וכמו"כ הרי רבי עקיבא נתפס ונהרג. וצ"ל שכוין שגזרה המלכות גזירה הוי כשכיח הויקא, וכמבואר בגמ' ביומא (דף יא ע"א), גבי מעשה דארטבין אחד, ועיי' ברש"י (שם) וז"ל, דקביע הויקא - עלילות המושל מזומנות תמיד. וא"כ מבואר שאף בלימוד התורה ליכא לההבטחה במקום שכיח הויקא. (ודלא כדברי הקוב"ש, וכמו"כ לכאורה שלא כדברי היעב"ץ).

ואמנם י"ל דאעפ"י שאין בזה ההבטחה דשלוחי מצוה שנלמדה מהפסוק 'ולא יחמוד איש את ארצו', מ"מ עדיין כח לימוד התורה מצד עצמו יש לו הסגולה שלא להיזקק ממנו, ואף בשכיח הויקא, אולם כ"ז רק כנגד הויקות טבעיים. אבל לא יחסי סגולה זו כנגד בעל בחירה, ואזי נמצא שההבטחה של שלוחי מצוה מהני גם נגד בעל בחירה, וכמשנ"ל לעיל אות י', ולא מהני להיעשות בעבורו נס בגוונא דשכיח הויקא. ומאידך סגולת התורה מהניא אף בשכיח הויקא, אך לא כנגד בעל בחירה. ויש לכך טעם, אך בוודאי שא"א לפסוק הלכה ממעשה דריב"ל וכו"ל.

יט. ובעיקר מעשה דרבי עקיבא, כתב רבינו הגר"ב זי"ע במכתב, (הודפס בריש ספרו 'ברכת שמואל' ע"מ ב"ב), והביא מדברי הראשונים שהק' אמאי הותר לו לרבי עקיבא להסתכן, וכתב מפני שנחשב בעת ההיא כנידון על כל המשך קיום התורה בכלל ישראל, שאם אין גדיים אין תיישים, וכו"ג אין להתירא ד'וחי בהם', (ומצד גזירת שמד, י"ל דלהלכה אין חיוב מסי"ג על ביטול מצות עשה, כמבואר ברמ"א ביו"ד סי' קנ"א). והק' הגר"ב דא"כ מה שאלו פפוס, אמאי אינו מתיירא, והרי חייב למסור את נפשו על כך. וכמו"כ מה ענה לו רבי עקיבא במשל. וביאר שם שעיקר שאילת פפוס היתה אמאי מקהיל קהילות ברבים, ולא מלמד בצניעא, והרי ע"י הפרהסיא מוסיף לסכנה, והיאך מותר לו להכניס עצמו ליותר סכנה. ועל כך השיבו רבי עקיבא במשל השועל והדגים, שענו לו הדגים שהמים זה הוא מקום חיותם ומקור יניקתם, וממילא לא חשיב שמוסיף בסכנה כשמלמד בפרהסיא, דהרי בוודאי שצורת הלימוד בפרהסיא מועילה ביותר, ואם יצטרכו ללמוד בהיחבא יחסר וירד במעלת לימוד התורה, ומכיון שכן לא נחשב מוסיף בסכנה, שהרי גם בלימוד בצניעא מוסיף בסכנה, וכמו שביארנו לעיל שמייעוט בלימוד התורה נחשב לסכנת חיים, וא"כ גדר המצב כעת שהסכנה כבר במקום חיותנו, וי"ל דדמי למי שיאמרו לו לנשום לסירוגין, והרי בכך גופא הוא מסתכן, ועוד שבצורת הנשימה הרגילה לא נחשב שמוסיף בסכנה, אלא שממשיך לחיות בצורה הרגילה כבתחילה, והסכנה מגיעה מבחוצה לו. וכן י"ל גם במשל השועל והדגים, שהשועל התכוין לומר לדגים שיעלו רק באותו הזמן שהציידים פורסים את מצודותיהם, ומיד שיראו הציידים שאין כאן דגים, יוכלו הם לחזור למים, וע"כ השיבו לו דאף להפסיק לרגע קט יש בזה סיכון.

כ. ועכ"פ למדנו ממעשה דרבי עקיבא דהפרהסיא של לימוד התורה הוא חלק מצורת הלימוד והעברת הנהגות התורה לדורות הבאים, והוא חלק נצרך ומהותי מהלב המחיה את גופות ישראל. ולפי"ז כשנדון להלכה באופן שיש חשש הידבקות ע"י לימוד התורה בפרהסיא, בחבורה ובצוותא כדיבור החברים, ועכ"פ באופן שאין בזה שכיח וקביע הויקא, ואינו בבחינת נס, (וכמשנ"ל לעיל באות י'), הרי בוודאי שנכלל הוא בהבטחת התורה של שלוחי מצוה אינם ניוקין, ולא יחשב שיש צורה ודרך נוספת ללמד לבני יהודה קשת ביחידות ובמחבואים, ובצירוף סגולת התורה שמעלת חן ומגנא, הרי מחויבים אנו לקיים את סדרי הישיבות הקד', ולהישמר מאד משכחת התורה שהיא סכנת חיים.

ובעינינו ראינו, בזמן החורף העבר עלינו, שלא נגרם שום נזק ע"י המשך הזמן וסיומו כתיקונו וכהלכתו בסייעתא דשמיא. וא"כ אין לנו לחוש למידי, וכמה צריך להיזהר בסוגיות אלו שלא לגלות פנים בתורה שלא כהלכה, ולהעמיד כביכול את כל הלכות פיקוח נפש, על התורה והמצוות, כאשר לשאר ענינים לא חוששים לכך. ופיקוח נפש דוחה אף את התורה, אבל לא רק את התורה. וחלילה להפוך את בתי המדרשות ובתי הכנסיות למקום שמלאך המות מפקיד את כליו ח"ו.

וה' יתברך יהיה בעזרנו שלא תשתכח תורה מישראל, וכמו שעד הנה עזרנו רחמי ולא עזבונו חסדיו, כך יקיים בנו ואל תטשנו ה' אלוקינו לנצח. אמן כן יהי רצון.

יז. כן נראה בבאיור דברי רבינו הגר"ב.

יח. וי"ל דהוי כגדר שאמרו דדבר שדשו ביה רבים אזי 'שומר פתאים ה', ועיי'.